

Оксана МИХАЛЬЧУК

Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України,
вул. Грушевського, 4, м. Київ, 01001 Україна
Електронна пошта: oksmikhailchuk@gmail.com
[http:// orcid.org/0000-0001-9278-9341](http://orcid.org/0000-0001-9278-9341)

МОВНО-ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПРОСТІР У КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА: СОЦІОЛІНГВІСТИЧНІ АСПЕКТИ

У статті йдеться про функціонування мовно-інформаційного простору як маркера держави в контексті вибору мови інформації. Взаємозв'язок мови та інформації набуває нових форм у контексті глобалізації та інтенсивного розвитку засобів поширення інформації. Інформаційне суспільство формується в системі законодавчого, кількісного і якісного вимірів мовно-інформаційного середовища. В дослідженні окреслено прогностичні перспективи впливу мовно-інформаційного простору на динаміку мовної ситуації, ставлення до мови та інформаційну безпеку в цілому. Метою дослідження є визначення параметрів мовно-інформаційного простору як соціолінгвістичного поняття.

Ключовими питаннями взаємин між мовою та інформацією з погляду соціолінгвістики є вибір мови інформації й можливості цього вибору, збалансованість законодавчо-нормативної бази з мовних та інформаційних питань, зорієнтованість мовного менеджменту в інформаційному просторі. Варіативність мовно-інформаційних відносин в цьому контексті простежено з огляду на національні, колективні та індивідуальні інформаційні потреби. Зв'язки «мова — інформація» в параметрах вибору мови та засад чинного законодавства вимірюються соціолінгвістичними категоріями потужність мови, мовна свідомість, комунікативна зручність, мовні права, мовні стратегії тощо.

Поширення та потужність мов зазвичай пов'язана з їхніми комунікативними та демографічними характеристиками. У контексті дослідження говоримо також про інформаційну потужність мови як показник присутності мови в інформаційному просторі. Відзначено важливість впливу мовної політики та мовного планування на формування мовно-інформаційного простору держави. Увагу зосереджено також на проблемах вибору мови інформації в контексті інформаційної безпеки.

Ключові слова: мовне планування, мовне законодавство, мовна політика, мовний менеджмент, мовна ситуація, потужність мови, інформаційний простір.

Інформація є незамінним компонентом розвитку сучасного суспільства. Типи інформації та можливості доступу до неї відрізняються різнохарактерністю та різновекторністю. Інформація передається різними засобами і має

Цитування: Михальчук О. Мовно-інформаційний простір у контексті українського законодавства: соціолінгвістичні аспекти. *Мовознавство*. 2024. № 1. С. 18–29. <https://doi.org/10.33190/0027-2833-334-2024-1-002>

Citation: Mykhalchuk O. (2024). *Movno-informatsiinyi prostir u konteksti ukrainskoho zakonodavstva: sotsiolinhvistychni aspekty* [Language and information space in the context of Ukrainian legislation: sociolinguistic aspects]. *Movoznavstvo*, (1), 18–29. [In Ukrainian]. <https://doi.org/10.33190/0027-2833-334-2024-1-002>

Стаття опублікована за ліцензією CC BY-SA 4.0 (<http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/>)

різну здатність впливу на окремих громадян і на суспільство в цілому. Розвиток засобів поширення інформації привів до появи «масової комунікації», що принципово змінила ситуацію обміну й доступності інформації, «надала можливість жити спільним життям не тільки окремому суспільству, але й цілому людству, коли кожен у своїй квартирі може бути ознайомлений з усіма найважливішими подіями» [Матвієнко : 271]. Сучасні інформаційні технології створюють багаторівневі паралелі обміну інформацією. Проте основою змістового наповнення залишається мовна інформація, адже будь-яке осмислення речей відбувається за допомогою мови. Інакше кажучи, як зазначає Я. Радевич-Винницький, «оскільки інформація створюється, зберігається, передається і сприймається в структурах певної мови, то інформаційний простір — це також мовний простір <...> об'єктивно належало б говорити про мовно-інформаційний простір» [Радевич-Винницький : 169]. У наукових дослідженнях, що стосуються зв'язків мови й інформації, послуговуються також поняттями «засоби масової інформації» (ЗМІ), «засоби масової комунікації» (ЗМК), «медіа», а також лінгвостилістичним терміном *публіцистичний стиль*. Сьогодні з урахуванням можливостей соціальних мереж можемо говорити ще про «засоби обміну інформацією». Прогностичні функції соціолінгвістики, які окреслив В.М. Русанівський [Русанівський : 3–10], у контексті зв'язків *мова — інформація* стосуються аналізу динаміки мовних змін в інформаційному просторі держави у зв'язку з мовним плануванням та формуванням українського інформаційного суспільства.

Глобалізація та інтенсивний розвиток засобів інформації істотно впливають на організацію мовно-інформаційного простору кожної держави. Його упорядкування передбачає дію законодавчо-нормативної бази, що супроводжує інформаційні відносини, зокрема вибір мови інформації в сегменті публічної, організаційної та масової комунікації.

Окремі аспекти мовної ситуації в цих сферах інформаційного простору, вплив мови інформації на мовну свідомість українського суспільства, якість мови інформації вже стали предметом зацікавлення українських дослідників — С. Єрмоленко (2013), М. Гонтар (2021, 2019), Л. Белея (2016), Л. Ажнюк (2019), Т. Коць (2021), Я. Радевича-Винницького (2013), В. Короля, Г. Любарця (2018), Ю. Макарець (2018), А. Худолій (2004) та ін.

Мета цього дослідження — визначити параметри мовно-інформаційного простору як соціолінгвістичної категорії та спрогнозувати вплив організації мовно-інформаційного простору на розвиток мовної ситуації, мовну свідомість та на безпеку суспільства в цілому.

Мовно-інформаційний простір не є однорівневим. Окрім варіативності інформаційних зв'язків та мовних паралелей, тут простежуються системи особистісного, колективного, загальнонаціонального та глобального. До функцій засобів інформації належить забезпечення мовно-інформаційних потреб суспільства, але разом з тим їх потенційні можливості віддзеркалені в утвердженні мовних, ідеологічних та соціальних принципів суспільного мислення. Мова інформації стає особливим інструментом, що впливає на мовну свідомість суспільства і виявляється, з одного боку, у виборі мови, з іншого, — у мовній інтерпретації інформації. Комунікативно-прагматична функційність інформаційного простору робить його підґрунтям для соціально-правових відносин між суспільством / особою і державою, а комунікаційно-контентні інформаційні потоки стають полем безпекового простору — й інформаційного, і мовного. Скорегованість мовно-інформаційних потреб у

різних сферах залежить від багатьох факторів мовного та позалінгвального характеру, а також національної законодавчо-нормативної бази, що супроводжує інформаційні відносини.

До чинної законодавчо-нормативної бази, що визначає інформаційні відносини в українському суспільстві, належить насамперед Закон України «Про інформацію» (підписано 2.10.1992, поточна редакція — 15.06.2022). У ст. 1 ЗУ «Про інформацію» подано термінологічне визначення самого поняття: «*Інформація* — будь-які відомості та / або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді». Відповідно до статті 10 за змістом інформація поділяється на такі види: інформація про фізичну особу; інформація довідково-енциклопедичного характеру; інформація про стан довкілля (екологічна інформація); інформація про товар (роботу, послугу); науково-технічна інформація; податкова інформація; правова інформація; статистична інформація; соціологічна інформація; критична технологічна інформація (внесено 16.11.2021), інші види інформації. Законодавчий документ визначає основні *принципи* інформаційних відносин (право на інформацію, доступність, достовірність, повнота тощо) та основні *напрями* державної інформаційної політики (доступ до інформації, забезпечення інформаційних можливостей, збереження, збагачення і оновлення інформаційних ресурсів, інформаційна безпека тощо). Ці основи передбачають розвиток та регулювання інформаційного простору, однак їхня дія коригується через особливості суб'єкта та об'єкта інформації, а саме: джерела інформації та ставлення реципієнта як до самої інформації, так і до джерела інформації. Залежно від виду інформації та типу комунікації посилюється чи послаблюється вплив законодавчого поля.

Відповідно до ст. 4 Закону України «Про інформацію» *суб'єктами* інформаційних відносин є: фізичні особи, юридичні особи, об'єднання громадян, суб'єкти владних повноважень, *об'єкт* інформаційних відносин — це інформація. Інструментом же для забезпечення інформаційного зв'язку між суб'єктом та об'єктом є *мова*. Інформація закладається словом як лексичною одиницею, стилем мовлення, лінгвістичною якістю тексту, інтонацією повідомлення тощо. Зв'язок між інформацією та реципієнтом простежується не тільки в змістовому оформленні інформації, але й у соціально зумовленому виборі: вибір інформації та вибір мови інформації. Ключовими питаннями у взаємозв'язках *суб'єкт — об'єкт — мова* є: 1) як подана інформація; 2) якою мовою подана інформація; 3) чи можу я вибрати мову інформації. Звідси: взаємини між мовою та інформацією з погляду соціолінгвістики простежуємо в таких аспектах: 1) вибір мови інформації і можливості цього вибору; 2) збалансованість законодавчо-нормативної бази з мовних та з інформаційних питань; практичне застосування; 3) зорієнтованість мовного менеджменту в інформаційному просторі; 4) для кого подана інформація: які соціальні чи мовні групи здатні сприймати інформацію; 5) як подана інформація (вид інформації і засіб подання інформації (документи, ТБ, преса, зовнішня реклама) та спосіб (лінгвістична якість інформації; екологія мови; візуальна наповненість).

Варіативність інформаційних відносин не дозволяє сконструювати універсальну модель, однак у соціолінгвістичних параметрах мовно-інформаційний простір увиразнюється з таких ракурсів: 1) національний мовно-інформаційний простір як маркер держави; 2) мовно-інформаційний простір етномовних спільнот; 3) особистісний мовно-інформаційний простір.

Національний мовно-інформаційний простір як маркер держави. Мовно-інформаційний простір кожної держави є своєрідним маркером, що символічно визначає межі їх територій. Як будь-яку територію, мовно-інформаційний простір у цьому ракурсі слід розглядати з трьох позицій: *безпека, комфорт, контроль*. У сьогоденній ситуації обміну інформацією, безпека національного мовно-інформаційного простору, зокрема, залежить від ефективності законодавства, що окреслює основні рамки мовно-інформаційних відносин у сфері суспільного життя. Найбільш уразливою ланкою інформаційного простору є масова інформація. Поширення, якість і мова такої інформації часто залежить від засобів масової комунікації, їхніх власників та працівників. Контрольними органами, які здатні проаналізувати чи скерувати в певному напрямку дію закону, є громадські організації, наукові інституції, спільноти і окремі громадяни.

Відповідно до статті 11 Закону України «Про інформацію» мова інформації визначається мовним законом, іншими законодавчими актами в цій галузі, міжнародними договорами та угодами, ратифікованими Україною. Серед інших законів, що стосуються питання мови та інформації, Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» (16.11.1992), «Про телебачення і радіомовлення» (21.12.1993), «Про рекламу» (03.07.1996), «Про видавничу справу» (05.06.1997), «Про захист прав споживачів» (02.10.1992), «Про доступ до публічної інформації» (13.01.2011), «Про медіа» (13.12.2022) тощо. Усі ці закони обумовлюють питання мови відповідної інформації, однак стійкість зв'язків *мова — інформація* залежить від засад і принципів дії основного мовного закону. Первинно мовні принципи інформаційного забезпечення ґрунтувалися на Законі України «Про мови в Україні», що діяв з 28.10.1989 р. (адже більшість законів, у яких ідеться про використання мов у різних сферах, ухвалювали наприкінці 90-х – на початку 2000 рр.), пізніше було внесено зміни відповідно до ухвалення (2012) і скасування (2018) дії Закону України «Про засади державної мовної політики», що свого часу призвело до модифікацій зазначених вище законів щодо використання мов. Найбільш показовими були зміни в Законі України «Про рекламу». Мова реклами визначається ст. 6 цього закону. У редакції від 03.07.1996 р. мова реклами визначається законами України «Про мови в Українській РСР», «Про інформацію», «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про телебачення і радіомовлення», іншими законодавчими актами України в цій сфері, міжнародними договорами та угодами. Пізніше було внесено до статті ще 4 зміни (зокрема в редакції 6-ї статті від 19.09.2003 р. : «Реклама розповсюджується на території України виключно українською мовою», у пізніших редакціях враховано принципи Паризької конвенції про охорону промислової власності щодо знаків для товарів і послуг). Далі в редакції від 10.08.2012 мова реклами визначалася статтею 26 Закону України «Про засади державної мовної політики». Остання редакція від 25.04.2019 узгоджена зі ст. 6 чинного Закону про державну мову і п. 1 ст. 6, де зазначено: мовою реклами є державна мова. Власне після ухвалення ЗУ «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (2019) порядок використання державної мови у всіх сферах, що стосуються поширення інформації, коригується відповідними статтями чинного закону. Згідно з відповідними статтями закону та набуття чинності низки норм щодо використання державної мови в суспільному житті, переважна більшість сфер зобов'язана послуговуватися українською мовою, за недотримання законодавчих норм

передбачено відповідні санкції. Зокрема, державна мова обов'язкова в рекламі, медицині та на транспорті, у діловодстві, документообігу та звітності, освіті та науці, технічній та проєктній документації, обслуговуванні, культурі тощо. До законів внесено відповідні зміни. Зокрема, п. 4 статті 4 ЗУ «Про захист прав споживачів» передбачено, що споживачі мають право на «необхідну, доступну, достовірну та своєчасну інформацію державною мовою про продукцію, її кількість, якість, асортимент, її виробника (виконавця, продавця) відповідно до Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». Порядок використання державної мови у сфері обслуговування споживачів визначено у статті 30 відповідного закону і ці норми набрали чинності на початку 2021 року. Деталі щодо використання державної мови в різних інформаційних сферах публікують, зокрема, на веб-сторінці Уповноваженого із захисту державної мови¹. За 2021 рік до офісу мовного омбудсмена надійшли 3574 скарги від громадян. Кожна четверта стосувалася недотримання закону у сфері послуг, а більшість — відсутності українськомовної версії веб-сайтів. Також порушення були у сфері реклами, освіти й медицини. Аналізуючи динаміку мовної ситуації в сфері електронної торгівлі в Україні упродовж 2018–2021 рр., М. Гонтар наголошує, що «українська мова інтернет-магазину часто свідчить не лише про орієнтацію на українського споживача, а є способом, у який засновник бренду показує свою активну громадянську позицію» [Гонтар : 82]. Уплив мовної політики в цих сферах є тим критерієм, який дозволяє українцям мати можливість вибору мови у сфері інформаційних послуг. Проблема мовного забезпечення перестає бути проблемою реципієнта інформації, можливість вибору мови має забезпечити джерело інформації. Адже разом з вимогами ст. 27 ЗУ «Про забезпечення...», що «версія веб-сайту державною мовою для користувачів в Україні повинна завантажуватися за замовчуванням», паралельно можуть існувати версії іншими мовами. Коментуючи використання державної мови на веб-сайтах та мобільних застосунках, Уповноважений із захисту державної мови Т. Кремень 16 липня 2022 року на офіційному сайті зазначає: «Українська мова, особливо в умовах війни, набуває особливого звучання, підсилюється, власне, і сам мовний фронт. Стаття 27 — одна з тих, що підсилює статус української мови як державної та захищає права громадян України на отримання інформації та послуг державною мовою»².

Вибір мови інформації та інформаційна безпека. Важливим законодавчим поняттям у зв'язку з *інформація — держава* є державна інформаційна політика. Засади і напрями її окреслено в ст. 3 ЗУ «Про інформацію». Коли суб'єктом інформаційних відносин є держава, чинним законодавством передбачено порядок використання мов у публічних сферах, то фундаментом ланцюга *суб'єкт — об'єкт — мова* має бути національна інформаційна безпека. Саме з цих причин усі громадяни повинні на належному рівні володіти державною мовою, адже в разі загрози (екологічної, природної, воєнної і т.д.) безпека громадян залежатиме не тільки від швидкості інформування, а й від здатності розуміти мову інформації. «Забезпечення інформаційної безпеки» в ст. 3 ЗУ «Про інформацію» визначено як один з основних напрямів державної інформаційної політики. Тому з цих позицій не тільки обов'язком, а й необхідністю для всіх громадян України є володіння державною мовою.

¹ URL: <https://mova-ombudsman.gov.ua> (дата звернення: 10.09.2023)

² URL: <https://mova-ombudsman.gov.ua> (дата звернення: 09.10.2022)

Особливим прикладом вибору мови як інструмента не тільки інформаційної безпеки, але й фізичного захисту є мовні ситуації на російсько-українській війні. Музикант, екоактивіст і військовий ЗСУ з Краматорська Павло Вишебаба, розповів, як українська мова допомагає військовим на фронті: «Коли військові переміщуються між позиціями, вони одягають на рукав скотч різних кольорів, щоб відрізнити “свій-чужий”. А от тепер уявіть собі ситуацію: ніч, скотчу не видно. Тепловізори, прилади нічного бачення не дають змоги розрізнити кольори. Що тоді стає таким оберегом, захистом, щоб у тебе не вистрелили свої? Таким оберегом стає українська мова. Навіть ті, хто вдень говорить російською, після заходу сонця переходить на українську. Бо це твоя безпека»³.

З поняттям інформаційної безпеки пов'язані такі категорії, як *інформаційні війни, перекручення інформації, інформаційна пропаганда, інформаційна гігієна, інформаційні атаки* тощо. Яким чином це пов'язано з мовою? Власне мова є тим інструментом, за допомогою якого і здійснюються інформаційні атаки. В цьому контексті виникли такі соціолінгвістичні термінопоняття як *мова ворожнечі, мовні агресії, мова ненависті* тощо. Деталізація предметної сфери кожного з понять із мовою інформації потребують конкретизації мовних виявів і окремих студій. У контексті нашого дослідження зосереджуємо увагу тільки на зв'язках *вибір мови — вибір інформації*. Водночас ураховуємо, що «сучасний інформаційний простір вирізняє комунікативно-прагматична спрямованість, яка виявляється в реалізації соціально-психологічного впливу на читацьку аудиторію через переконання, навіювання, емоційне «втягування» [Коць : 98; Худолій : 17]. У геополітичній ситуації і багатомовному інформаційному середовищі мова інформації (як вибір мови і як якість мови) стає питанням інформаційної безпеки, рівень впливу через мову інформації на мовну і політичну свідомість громадян є інформаційним знаряддям пропаганди. Як зазначає Л. Ажнюк, «зміст оприлюднених текстів, і їх мовне оформлення значною мірою обумовлюються вимогами законів», що регулюють діяльність ЗМІ. Інформація потенційно є твердженням, але коли це стосується масової інформації, то там присутні також суб'єктивна думка, оцінне судження і т. п.» [Ажнюк : 19]. Тому така інформація часто є не тільки основою пізнання і орієнтації в суспільному житті, але й інструментом для колективного програмування свідомості. Законодавство не може забезпечити захист від впливу інформаційних технологій та пропаганди навіть попри те, що певні статті законів передбачають відповідальність щодо некоректної та неправдивої інформації, забороняють поширення неправдивих відомостей і мовленнєвий екстремізм. Вибір джерела інформації залишається елементом особистої інформаційної гігієни. Водночас довіра до інформації з різних джерел часто залежить від мови інформації та позиції держави в політичній площині.

Якщо статистична офіційна інформація (законодавство, документація, інформація для споживачів тощо) подається державною мовою згідно з чинним законодавством, то параметризація мовних пріоритетів у приватних ЗМК, у блогах та деяких елементах мовного ландшафту досі залишається хаотичною і ситуативною. Часто вибір мови у цих сферах пов'язаний тільки із мовним менеджментом, що ґрунтується на мовних пріоритетах власників

---

³ URL: <https://explainer.ua/ukrayinska-mova-zbroya-narodu-chomu-movne-pitannya-pid-chas-vijni-nadvazhlive/> (дата звернення: 22.09.2022)

і спонсорів джерела інформації. Роль мови в російсько-українській війні загострює індивідуальне ставлення громадян до вибору мови в цій сфері. Так, у вересні 2022 р. вірусним у мережі Facebook став мем із текстом: «Пташка на допиті говорить українською, а УНІАН, телеканал “Дом” і безліч українських блогерів — російською. Тепер я знаю, кого рятує путін». Зростання мовного активізму в площині мовно-інформаційного простору є важливим компонентом стратегії мовного планування у цій сфері. Координованість із принципами державності української мови та важливість цих принципів для безпеки інформаційного простору держави є основоположними позиціями статті 25 ЗУ «Про забезпечення...». У січні 2022 р. ця стаття набула чинності, засоби інформації мали час для відповідних змін понад два роки. Про зв'язок мови та інформації в цьому контексті Т. Кремень говорив в інтерв'ю радіо «Свобода» 16.01.2022 р.: «Я зацікавлений у тому, щоб закон працював, щоб 25-а стаття, що набуває чинності 16 січня, насправді дала відповіді суспільству на запитання, чи українські ЗМІ загальнодержавні та регіональні обстоюють питання національної інформаційної безпеки, чи ні?»⁴.

В українсько-російському гібридному протистоянні упродовж тривалого часу значення вибору мови інформації часто пов'язане з вибором джерела інформації. З огляду на українсько-російську двомовність суспільства, джерела інформації, за допомогою яких формувалася громадська думка, часто були не тільки тенденційними, але й, використовуючи мову як інструмент маніпуляції свідомістю, формували в певному прошарку суспільства потрібну систему поглядів щодо окремих питань. Соціолінгвістичні опитування останніх десятиліть, які стосувалися вибору мови ЗМІ, свідчать, що вибір інформації російською мовою переважав вибір українського контенту. Водночас вибір мови інформації в ЗМІ часто корелював зі змістом та тенденційністю інформації. Використання мови як інструменту впливу на масову свідомість, в інформаційному протистоянні породжує нові маніпуляції. Скуповування українськомовних засобів масової інформації, українських ютюб-каналів і наповнення їх інформаційною «рашистською» пропагандою стало однією зі стратегій проросійських сил у новітній інформаційній війні.

Вибір мови інформації та етномовні спільноти. Поширеність масової інформації різними мовами, вибір мов власниками джерел інформації викликає також дискусії з погляду незбалансованості та доцільності подання інформації тією чи іншою мовами. Частково це пов'язано з невідповідністю частки вибору мови інформації та кількісних показників етнічної стратифікації українського суспільства. Зокрема, за даними аналітичного огляду «Становище української мови в Україні», на провідних телеканалах у часпрайм (з 18-ї до 22-ї у будень та з 12-ї до 16-ї у вихідні) 2017 року мовлення велося українською — 39, 2 %, українською і російською — 29 %, російською — 31, 8 %. Якщо порівняти відповідну чисельність українців і росіян (понад 37млн та 8, 3млн згідно з переписом 2001 р.), такий мовний баланс у телеэфірі попри зростання частки української мови (з 30, 3% у 2014 р. до 39, 2% у 2017 р.) є непаритетним навіть без урахування принципу державності української мови. Резюме соціологічних опитувань в огляді «Становище української мови» за 2020 р. засвідчує, що 79% українців вважають, що принаймні половина наповнення українських ЗМІ має бути українською

---

⁴ URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/movnyy-zakon-novi-normy/31655922.html> (дата звернення: 10.09.2022)

мовою, в тому числі так вважали на Сході (66%)⁵. Набрання чинності 24 і 25 статей ЗУ «Про забезпечення функціонування...», що регулює частку державної мови у сфері телебачення, радіомовлення та друкованих засобів масової інформації, є інструментом для вирівнювання мовної ситуації в цій сфері.

Присутність мов інших етнічних спільнот у цій сфері має локальний характер (ефіри румунською, угорською, болгарською тощо на місцевих радіо та ТБ, мовлення кримськотатарською після анексії Криму поширюється через кабельні та супутникові мережі, — зокрема телеканал АТР. Мовно-інформаційний простір етнічних спільнот пов'язаний з локальним чи дисперсним розселенням, розвитком етнокультурних товариств, комунікативною та демографічною потужністю відповідних етнічних мов і т. ін. З позиції захисту загрожених мов важливу увагу слід приділяти спільнотам, мови яких є менш потужними (кримськотатарська, гагаузька тощо) і сьогодні не можуть конкурувати на мовно-інформаційному ринку. Інформаційні права корінних народів України передбачено ст. 6 ЗУ «Про корінні народи України». Норми ЗУ «Про забезпечення...» щодо одночасного тиражу українською мовою не поширюються на друковані ЗМІ, що видаються «кримськотатарською мовою, іншими мовами корінних народів України, англійською чи іншою офіційною мовою Євросоюзу». Представники меншинних спільнот в Україні, мови яких поширені поза межами України (російськомовна, румунськомовна, угорськомовна, польськомовна), мають широкий доступ до інформації власною мовою завдяки сучасним інтернет-технологіям. Проте інформаційні потоки на геополітичну тематику із суміжних країн, як показує політичний досвід, не завжди є доцільними для інформаційної безпеки України.

У зв'язку з тривалим зросійщенням України та сучасною мовною ситуацією інформаційну функцію в контенті масової інформації для більшості меншинних спільнот переходить інша, більш потужна мова, найчастіше цією мовою залишається російська. Це зумовлено низкою об'єктивних причин, але не має залишатися незмінним. Зростання потужності української мови в інформаційній сфері має стати одним з пріоритетних завдань інформаційної політики, а отже, обов'язком і потребою для всіх громадян є оволодіння державною мовою, що є гарантією комфорту й безпеки у сфері поінформованості.

Інформаційна потужність мови. Присутність мов в інформаційному просторі зумовлена тривалим впливом позамовних чинників і таким важливим соціолінгвістичним явищем як *потужність* мови. Потужність мови зазвичай визначають демографічними та комунікативними показниками. Однак, коли йдеться про мову інформації, ці показники часто нівелюються на рівні індивідуального запиту інформації. Тому слід говорити про інформаційну потужність мови. Показник інформаційної потужності мови — кількість інформації, що продукується і передається певною мовою. Якщо вибір мови спілкування чи вибір рідної мови часто є суб'єктивним, залежить від індивідуальних чи спільнотних мовних пріоритетів і може мати символічний характер, то вибір мови інформації найчастіше є прагматичним. За даними 2020 р., за часткою веб-сайтів найуживанішою мовою є англійська — 60, 6%, друге місце займає російська — 8, 3 %. У дилемі *мова — інформація*

---

⁵ URL: <https://prostirsvobody.org/img/ck341/plugins/filemanager/browser/default/images/Stan.pdf> (дата звернення: 20.10.2022)

для суб'єкта інформаційних відносин змістова цінність інформації чи можливість отримати інформацію на конкретний запит часто є пріоритетнішою за мову інформації. Іншими словами, якщо людині потрібна інформація, питання мови інформації стає вторинним. Прикладом є англійська мова в Україні. Демографічні та комунікативні показники потужності мови слабкі, проте завдяки інформаційним технологіям англійська мова з усього світу стає доступною. Зокрема, опитування підлітків київської гімназії (проведено нами у 2015–2016 рр.) засвідчило, що пріоритетною мовою навчально-пізнавальної інформації є українська або англійська.

Формування інформаційного суспільства передбачає відповідний менеджмент, що впливає на інформаційну потужність мови. Норми чинного мовного законодавства в сегменті масової інформації, у сфері споживання та обслуговування, які набули чинності, стають поштовхом для збільшення українськомовного контенту і зростання інформаційної потужності української мови. Проте важливим залишається підвищення рівня інформаційної потужності української мови також у сферах інформації енциклопедичної, науково-технічної, пізнавальної, екологічної тощо та дотриманням права на інформацію мовами інших корінних народів відповідно до ст. 6 «Інформаційні права корінних народів України» ЗУ «Про корінні народи України». Це дасть змогу і підвищити престиж державної мови, і забезпечити індивідуальні інформаційні потреби та мовні права громадян.

Вибір мови інформації та мовна особистість. Для реципієнта інформації навіть в умовах сучасних можливостей автоматичного перекладу текстів важливим залишається питання: чи маю я можливість вибору мови інформації? При цьому, як влучно зазначає С. Єрмоленко, «мотивація вибору мови — це мотивація вибору змісту і форми» [Єрмоленко : 124]. У виборі мови, якою створено інформаційний продукт, часто закладено рівні підсвідомого сприйняття інформації. До того ж, мова джерела інформації впливає на формування мовного світогляду і ставлення до мови.

У системі особистісного і колективного мовно-інформаційного простору є низка відмінностей. «Від індивідуальних соціально зумовлених особливостей сприйняття інформації значною мірою залежить ефективність комунікації взагалі та мовленнєвого впливу на реципієнта мовленнєвої інформації зокрема» [Пінчук, Червяк : 8]. Для особистості мова, з одного боку, — маркер національної ідентичності, з іншого, — змістова цінність інформації часто є пріоритетнішою за мову інформації. Індивідуальні мовно-інформаційні потреби й моделі законодавчого регулювання найвиразніше перетинаються в таких видах інформації, як персональна інформація, освітньо-пізнавальна, суспільно-необхідна тощо і відповідно акумулюються в законах України «Про освіту», «Про доступ до публічної інформації», «Про споживачів», «Про рекламу», «Про засоби масової інформації», «Про медіа» тощо. Основою цих інформаційних відносин є потреба, достовірність, доступність, довіра, безпека. Вільний вибір мови інформації залежить, з одного боку, від наявності вибору мов, зокрема, в інформаційних технологіях (вибір мови інтерфейсу телефону, вибір мови сайтів, мобільних застосунків тощо, вибір мови телепередачі), з іншого боку, можуть виникати через обмеженість мовної компетенції особи. Можливість вибору мови також залежить від позиції та ставлення до мови засновників сайтів чи компаній. Зокрема, в середині вересня 2022 р. на сторінці Facebook співзасновник проєкту Monobank Олег Гороховський повідомив: «У найближчій версії застосунку

ми видалимо російську мову з Монобанку. <...> Це наша громадянська позиція, і ми нею пишаємося»⁶. Вагомою причиною в дописі зазначено також те, що з 24.02.2022 на 30 відсотків зменшилася кількість клієнтів, які вибирають російську мову застосунку. Проте при можливості вибору мови найчастіше індивідуальний вибір залежить від комунікативного комфорту, що найтісніше пов'язано з мовною компетенцією, мовною самоідентифікацією та мовним середовищем.

Важливим компонентом зв'язків *особа — інформація — мова* є інформація про фізичну особу. До такого виду інформації належать особисті документи, де зафіксовані відомості про фізичну особу, про право на власність та її офіційну діяльність, а також інформація в ЗМК про публічну діяльність. Серед порушень щодо поширення такої інформації законодавством (стаття 47 ЗУ «Про інформацію») передбачена відповідальність за надання інформації, що не відповідає дійсності. Лінгвістично некоректно оформлену інформацію можна класифікувати як зумисне перекручення інформації, надання їй неоднозначних смислових відтінків тощо. Проте питання достовірності / недостовірності інформації не входить до сфери мовознавства. У контексті лінгвістичної експертизи використовують поняття дифамації — «поширення відомостей, що ганьблять честь і гідність громадянина» [Ажнюк : 20], і аналізуючи мовні компоненти, можна оперувати тільки лінгвістичними інструментами аналізу записів та висловлень. Питання вибору мови в цих видах інформації не залежить від індивіда. Зокрема, мова записів у документах фізичних осіб узгоджується тільки із законодавством. Орфографічні відхилення в записах відомостей про громадянина призводять до правових труднощів. Наприклад, орфографічна невідповідність записів імені в офіційних документах свідчить про подання неправдивої інформації про особу. Некоректний стилістичний та орфографічний виклад інформації в ЗМК, рекламі, інформації для споживачів тощо сприяє двозначності у сприйнятті і трактуванні такої інформації суб'єктом інформаційних відносин. Викривлення «мовних дзеркал» призводить до викривлення самої інформації, породжує сумніви щодо її змісту чи правдивості. Вибір мови інформації переходить у площину нормативної якості мови інформації.

Таким чином, у координатах *мовно-інформаційний простір — індивід* з погляду соціолінгвістики виразно постають такі основні проблеми: 1) мова інформації і мовна компетенція; 2) мовні права і потреби особи-реципієнта інформації; 3) доступність вибору мови і достовірність інформації; 4) інформація і мовна свідомість. Зв'язки *мова — інформація — особа* вимірюються соціолінгвістичними категоріями *мовні права, мовна поведінка, комунікативна зручність, потужність мови, ставлення до мови, мовні маніпуляції*. У цьому ракурсі найвиразніше постають такі основні аспекти особистісного вибору мовно-інформаційного середовища, як *мова інформації, довіра до інформації, мовна якість інформації*.

Отже, соціолінгвістичний вимір кола *мова — інформація — законодавство* найвиразніше окреслюють такі корелятивні зв'язки, як потужність мови та інформація, мовні права та інформація, мовна компетенція та інформація тощо. Проблемне коло зачіпає також мовну якість інформації та експлікується в проблематику екології мови, лінгвістичної експертизи тощо.

---

⁶ URL: https://www.facebook.com/story.php?story_fbid=6027408823954392&id=100000560024798 (дата звернення: 13.09.2022)

Безпека суспільства і держави залежить від комунікативно-прагматичної спрямованості інформації, а також опосередковано від мови інформації та вибору мови. В структурі мовного планування кореляція взаємозв'язків *мова — інформація* має бути зорієнтована на принципи національного суверенітету і державності української мови. В іншому випадку в умовах глобалізації лінгвістичний імперіалізм інформаційно потужніших мов поглиблюватиме хаотизацію мовно-інформаційного простору і створюватиме нові прогалини в українськомовному контенті, а задеклароване законодавством українське інформаційне суспільство поглинатимуть наративи комунікативно-контентних інформаційних потоків інших країн.

З погляду соціолінгвістики, *мовно-інформаційний простір* — це система мережових зв'язків мови та інформації в координатах суспільних інформаційних потреб, він є віддзеркаленням мовної ситуації, інформаційно-комунікативних орієнтирів та екстралінгвальних чинників і є основою формування інформаційного суспільства. *Мовно-інформаційний простір держави* — це принципи мовної політики в сфері інформаційних відносин з урахуванням мовних прав та інформаційної й національної безпеки.

ЛІТЕРАТУРА

- Ажнюк Л. В. Конфліктний медійний текст як об'єкт лінгвістичної експертизи. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2013. Вип. 27. С. 18–32.
- Гонтар М. Динаміка мовної ситуації у сфері електронної торгівлі в Україні. *Українська мова*. 2021. № 4. С. 76–93.
- Єрмоленко С. Я. Засоби масової комунікації і мовна свідомість сучасного українця. *Культура слова*. 2013. Вип. 79. С. 123–125.
- Коць Т. А. Мовна агресія в інформаційному просторі: між стильовою нормою і деструкцією. *Українська мова*. 2021. № 3. С. 97–107.
- Любовець Г. В., Король В. Г. Комунікаційно-контентна безпека: проблематика, підходи, становлення : монографія. Дніпро : Середняк Т. К., 2018. 462 с.
- Матвієнко В. Я. Соціальні технології. Київ : Українські пропілеї, 2001. 446 с.
- Пінчук О., Червяк П. Нариси з етно- та соціолінгвістики. Київ : Просвіта, 2005. 152 с.
- Радевич-Винницький Я. Мовна складова національного буття: Студії з української лінгвонаціології. Київ ; Дрогобич : Посвіт, 2013. 268 с.
- Русанівський В. М. Прогностичні функції соціолінгвістики. *Мовознавство*. 1989. № 1. С. 3–10.
- Соколова С. О., Бибик С. П. Українська мова в сучасних засобах масової комунікації: проблеми культури мови, стилістики та соціолінгвістики. *Українська мова*. 2014. № 2. С. 133–145.
- Худолій А. О. Динаміка функціональних змін у мові американської публіцистики кінця ХХ — початку ХХІ ст. : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2004. 19 с.

Дата надходження до редакції: 30.04.2023

Дата надходження після доопрацювання: 06.10.2022

Дата затвердження редакцією: 23.10.2023

REFERENCES

- Azhniuk L. V. (2013). Konfliktnyi mediinyi tekst yak ob'yeht linhvistychnoi ekspertyzy. *Aktualni problemy ukrainskoi linhvistyky: teoriia i praktyka*, (27), 18–32. [In Ukrainian].
- Hontar M. (2021). Dynamika movnoi sytuatsii u sferi elektronnoi torhivli v Ukraini. *Ukrainska mova*, (4), 76–93. [In Ukrainian].
- Khudolii A. O. (2004). Dynamika funktsionalnykh zmin u movi amerykanskoj

- publitsystyky kintsia XX — pochatku XXI st. Abstract of Cand. Philol. Sc. Diss. Kyiv. [In Ukrainian].
- Kots T. A. (2021). Movna ahresiiia v informatsiinomu prostori: mizh stylovoiu normoiu i destruktsiieiu. *Ukrainska mova*, (3), 97–107. [In Ukrainian].
- Liubovets H.V., Korol V.H. (2018). Komunikatsiino-kontentna bezpeka: problematyka, pidkhody, stanovlennia: monohrafiia. Dnipro: Seredniak T. K. [In Ukrainian].
- Matviienko V. Ya. (2001). Sotsialni tekhnolohii. Kyiv: Ukrainski propilei. [In Ukrainian].
- Pinchuk O., Cherviak P. (2005). Narysy z etno- ta sotsiolinhvistyky. Kyiv: Prosvita. [In Ukrainian].
- Radevych-Vynnytskyi Ya. (2013). Movna skladova natsionalnoho buttia: Studii z ukrainskoi lnhvonatsiolohii. Kyiv-Drohobych: Posvit. [In Ukrainian].
- Rusanivskiy V. M. (1989). Prohnostychni funksii sotsiolinhvistyky. *Movoznavstvo*, (1), 3–10.
- Sokolova S. O., Bybyk S. P. (2014). Ukrainska mova v suchasnykh zasobakh masovoi komunikatsii: problemy kultury movy, stylistyky ta sotsiolinhvistyky. *Ukrainska mova*.(2), 133–145.
- Yermolenko S. Ya. (2013). Zasoby masovoi komunikatsii i movna svidomist suchasnoho ukrainsia. *Kultura slova*, (79), 123–125. [In Ukrainian].

Received: 30.04.2023

Received in revised form: 06.10.2022

Accepted: 23.10.2023

Oksana MYKHALCHUK

O. O. Potebnia Institute of Linguistics of the National Academy of Sciences of Ukraine

4 Hrushevskoho Str., Kyiv, 01001, Ukraine

E-mail: oksmykhalchuk@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0001-9278-9341>

LANGUAGE AND INFORMATION SPACE IN THE CONTEXT OF UKRAINIAN LEGISLATION: SOCIOLINGUISTIC ASPECTS

The article focuses on the functioning of the language and information space as a marker of the state and on the choice of the language of information. The relationship between language and information is taking on new forms in the context of globalization and the intensive development of information dissemination. The information society is formed in the system of legislative, quantitative and qualitative dimensions of the language and information environment. The author outlines the prognostic prospects of the impact of the language and information space on the dynamics of the language situation, attitudes towards language and information security in general. A promising goal of the study is to determine the parameters of the language and information space as a sociolinguistic concept.

The key issues of the relationship between language and information from the point of view of sociolinguistics are the choice of the language of information and the possibilities of this choice, the balance of the legislative and regulatory framework on language and information issues, and the orientation of language management in the information space. The variability of language-information relations in this context is traced in terms of national, community and individual information needs. Language-information relations in the parameters of language choice and the principles of current legislation are measured by sociolinguistic categories such as language power, language consciousness, communicative convenience, language rights, language strategies, etc.

The spread and power of languages is usually related to their communicative and demographic characteristics. In the context of the study, we also talk about the information power of a language as an indicator of the language's presence in the information space. The importance of the influence of language policy and language planning on the formation of the language and information space of the state is emphasized. Considerable attention is paid to the problems of choosing the language of information in the context of information security.

Keywords: language planning, language legislation, language policy, language management, language situation, language power, information space.